

A MAGYARORSZÁGI VÁROSHÁLÓZAT
XIV—XV. SZÁZADI FEJLŐDÉSÉNEK NÉHÁNY
KÉRDÉSE

A középkori magyarországi városhálózatra gondolva a szakmai köztudatban a XV. század második felének képe tűnik elő. Elsősorban az úgynevezett „hét szabad királyi város” jut az eszünkbe, azaz az a város csoport, amely elérte, hogy maga válassza fellebbviteli bíróságának, a tárnokszéknek bírótársait.¹ Valóban ez a hét, az 1470-es évek végétől Pesttel együtt nyolc tagú helységcsoport az ország legtekintélyesebb városait foglalta magába, hiszen ide tartoztak Buda, Pest, Kassa, Pozsony, Nagyszombat, Bártfa, Eperjes és Sopron. Az 1514:3. tc.-ben felsorolt többi várost: Óbudát, Esztergomot, Székesfehérvárt, Lőcsét, Szokolcát, (Kis)-Szebent és Szegedet már egy fokkal kevésbé jelentősebbnek szokták tekinteni, hiszen egyrészt nem voltak tagjai a tárnokszéknek, így csak nemesi bírák elé fellebbezhettek, másrészt, mert hozzájuk tartozott olyan valóban jelentéktelenné vált város, mint Óbuda is. Egy másik város csoport a bányavárosoké, egy további az erdélyi szászoké. Együttvéve tehát csupán 30—40 valódi városból áll a XV—XVI. század fordulójának magyarországi városhálózata, s ezek közé is több olyan település tartozik, amely csak bizonyos jóakarattal nevezhető városnak.²

Nehéz összehasonlítani a középkor végi és sokak által általánosított állapotot a XIII. század végével. Közel egy évszázaddal ezelőtt, 1878-ban, érdemes várostörténészünk, Szalay József 79 helységet ismert, amely az Árpád-korban városjogot élvezett.³ Ezen települések egy része ugyan valójában nem városi, hanem csupán hospes kiváltságot élvezett, ennek ellenére tény, hogy számos korábbi civitas nem szerepel már városaink középkor-végi listáján. Győr is egyike ezeknek, Vasvárral, Körmenddel, Barssal, Sárospatakkal vagy a püspöki székhely Péccsel, Váraddal, Váccal és másokkal együtt. Ismeretes, hogy ezek magánföldesúri uralom alá kerültek és lakosaik jogilag jobbágyokká váltak. Különösen sok városi kiváltságot élvező települést adományozott el Zsigmond. Bácskai Vera adatai alapján csak 1388—1399 között 16 város került így magánföldesúr alá⁴ az addig civitas és addig oppidum címet viselő településeket egymástól meg nem különböztetve.

¹ *ifj. Szentpétery Imre*, A tárnoki ítélőszék kialakulása. Századok 68 (1934) 542.

² Magyar Törvénytár. 1000—1526. évi törvénycikkek. Bp., 1899. 708. — *Szűcs Jenő* (Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. Bp., 1955. 19.) csak 25—30 valóságos várost számít.

³ *Szalay József*, Városaink a tizenharmadik században. Bp., 1878. 156—164.

⁴ *Bácskai V.*, Magyar mezővárosok a XV. században. (Értekezések a történeti tudományok köréből, 37.) Bp., 1965. 18. o. 4. j.

Kérdéses azonban az, hogy ezt az eladományozási politikát feltétlenül negatívan kell-e értékelnünk, nem csupán egy olyan folyamat mutatója-e, amely a magyarországi városhálózaton belüli átrétegződéshez, változásokhoz vezetett. Kétség kívül volt egy ilyen folyamat. Akár a Major Jenő által vizsgált Árpád-kori piachelyeket nézzük, amelyek közül később nem mind maradt vásárhely,⁵ akár a koldulórendi korai kolostoralapításokat, amelyek egy része később le hanyatló városokban épült, ahogy Fügedi kimutatta⁶, a korai kép más, mint a későközépkori. Akkor Esztergom—Székesfehérvár az ország gazdasági centruma, később Buda, és ez az úthálózatban is eltolódással járt.⁷ Úgy tűnik tehát, hogy a XIV. század folyamán az egyre nagyobb számú valódi városi, valamint a városi kiváltság alapjait biztosító hospes-kiváltságokat nyerő településből⁸ épp az igazi városok érdekében — szükségessé vált a fejlődőképes települések kiválasztása. Ilyen kiválasztási törekvések a királyi hatalom részéről különböző módszerekben mutatkoztak meg. Már az 1351-es törvény a fallal erősítés kritériumát alkalmazza,⁹ ezt követik a városok feletti bíraskodás rendezésére irányuló törekvések¹⁰ és ennek része az eladományozási politika is. Igaz, ennek egyéb okai is voltak, az uralkodó krónikus pénzhiánya, bárók hatalmával szembeni meghátrálás, stb.,¹¹ úgyhogy minden város eladományozását külön kellene megvizsgálnunk, hogy valóban a belkereskedelmi utak esetleges eltolódása vagy egyéb okokból amúgyis életképtelenné vált várost adományozott-e el az uralkodó.

A városhálózat átrétegződésével is kapcsolatos városszámcsökkenés időben egybesett az egységes jobbágyság kialakulásával, nem szabad rétegek felemelkedésével.¹² Jobbággá süllyedt több, egykor királyi város polgársága is és így a városok eladományozása, számának csökkenése szükségképpen visszahatott a polgárság társadalmi súlyára is. Ezt nagyon jól mutatja Bebek János tárnokmester esete, aki az 1410-es években nem volt hajlandó a tárnokszéken egy asztalhoz ülni az általa állatoknak nevezett városi előjárókkal, saját bírótársáival.¹³ Hol van az a kor, amikor az 1340-es években egyik elődje Szécsényi Tamás maga is budai polgár volt?¹⁴ De alig egy emberöltővel Bebek előtt sem

⁵ Major Jenő, A magyar városok és városhálózat kialakulásának kezdetei. Településtudományi közlemények, 18 (1966) 48—90.

⁶ Fügedi Erik, Koldulórendek és városfejlődés Magyarországon, Századok 106 (1972) 69—95.

⁷ Glaser Lajos, Dunántúl középkori úthálózata, Századok 63 (1929) 148—149.

⁸ Fügedi Erik, Középkori magyar városprivilegiumok, Tanulmányok Budapest múltjából (a továbbiakban: TBM) 14 (1961) 17—107. — Kubinyi András, Der ungarische König und seine Städte im 14. und am Beginn des 15. Jahrhunderts, Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas, Bd. II. Linz, 1972.

⁹ 1351: 6. t. c. Magyar Törvénytár id. kiadás 172.

¹⁰ Fügedi, Középkori magyar i. m. 68—71. — Bertényi Iván, Die städtischen Bürger und das Gericht der königlichen Anwesenheit im 14. Jahrhundert, Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Historica, 11 (1970) 3—31. — ifj. Szentpétery Imre, A tárnoki ítélőszék kialakulása, Századok, 68 (1934) 510—590.

¹¹ Vö. a 8. j.-ben id. tanulmányomat.

¹² Székely György, Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a XIV. században, Bp. 1953.

¹³ Mályusz E., Geschichte des Bürgertums in Ungarn. Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 20 (1927—28) 387.

¹⁴ 1346-ban (Szécsényi) Tamás volt vajda, budai polgár elad egy itteni szőlőt Töttös mester királyi ajtonállómesternek, egyben szintén budai polgárnak. Zichy Okmánytár II. k. 212. — Szécsényi 1339—1342 közt volt tárnokmester. (Hóman B.—Szekfű Gy.: Magyar Történet. II.² k. Bp., 1936. 80—81. o. táblázat.) Különben a királynak is rokona volt: Fügedi E., A XV. századi magyar arisztokrácia mobilitása. Bp., 1970. 23.

volt ilyen eset elképzelhető. Akkor Dunajeci János ült a tárnokmesteri széken, akinek mind anyja, mind apai nagyanyja budai polgárlány volt és akinek hivatalviselése idején épp féltestvére töltötte be a budai bírói tisztelet.¹⁵

Ugyanabban az időben, amikor a magyarországi városhálózat ilyen érzékeny veszteséget szenvedett, a polgárság társadalmi súlya pedig esett — ahogy történetírásunk kimutatta — következett be Pozsony és Sopron jelentős fel lendülése,¹⁶ ami különben szintén a városhálózat átrétegződésének egyik jele. Ezt a jelenséget általánosítva pedig megállapították, hogy a XV. század elején a magyarországi városiasodás behozta a külfölditől való elmaradását, hogy azután a század második felében majd fejlődése megtorpanjon.¹⁷

Hanyatlás az egyik oldalon, fejlődés a másik oldalon, ugyanakkor módszeres szempontból felmerülő nehézség, hogy a határszéli városok XV. század eleji emelkedésének és századvégi megtorpanásának tendenciáját szabad-e általánosítani az egész magyarországi városfejlődésre, végül pedig, de nem utolsósorban annak a kérdésnek megválaszolása, hogy a királyi birtokból földesúr alá kerülő civitasból oppidummá, városból mezővárossá süllyedése mit is jelentett, hogy hol a mezőváros helye a várostörténetben, ezek mind olyan jelenségek és problémák, amelyekkel foglalkozni kell. Mint ismeretes és ezt az újabb történetírás eléggé hangsúlyozta, a régi civitasok oppidummá süllyedése együtt járt számtalan falu mezővárossá emelkedésével.¹⁸ Mint tudjuk Csánki alapján a XV. század végén számukat általában 800 körülre becsülik.¹⁹ Ezt a számot Szalay 79 helységével összehasonlítva már más a kép.

A mezővárosiasodás az ország gazdasági fejlődésével, az árutermelés növekedésével egyenes arányban haladt előre. Ez utóbbit igazolja a hetipiac-hálózat sűrűsödése is. Ez a sűrűsödő tendencia a XV. század végéig mutatható ki.²⁰ A piachelyek növekvő számát ugyan a földesurak anyagi érdekében is magyarázhatnánk (hiszen az uralkodók általában a földesúr kérésére adták ki a vásárendéyleket), és formulának tekinthetnénk a privilégiumokban olvasható kifejezést, hogy a kiváltság más szomszédos vásárok, illetve más vásárbirtokosok jogát nem sértheti.²¹ Ezzel szemben olyan adatokat találunk,

¹⁵ Kubinyi A., Soziale Stellung und Familienverbindungen des deutschen Patriats von Ofen in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts. Archiv für Sippenforschung 36 (1970) 448—449. és u. ö. Családi összeköttetések, mint a budai társadalomtörténet forrásai, Levéltári Közlemények, sajtó alatt.

¹⁶ Vö. Szücs J., i. m., aki elsősorban ennek a két városnak történetére támaszkodva írta meg könyvét.

¹⁷ Uo. — L. még u. ö., Das Städtewesen in Ungarn im 15—17. Jahrhundert. (La renaissance et la réformation en Pologne et en Hongrie. Studia Historica 53. k. Bp., 1963.) 97—164. — Makkai L., Die Hauptzüge der wirtschaftlich-sozialen Entwicklung Ungarns im 15—17. Jahrhundert. (uo. 27—46.) — U. ö., A magyar városfejlődés történetének vázlata. (Vidéki városaink. Bp., 1961.) 48—49. — Vita a feudális kori magyar történelem periodizációjáról. (Értekezések a történeti tudományok köréből 45.) Bp., 1968. 19. (Heckenast.) — Ezzel szemben ld. Pach (uo. 95.) és Elekes (uo. 104—105.) véleményét.

¹⁸ Bácskai i. m. 15—20.

¹⁹ Uo. 14. — Vö. még I. Szabó, La répartition de la population de Hongrie entre les bourgades et les villages, dans les années 1449—1526. (Studia Historica 49. k.) Bp., 1960. 3—4.

²⁰ Vö. Csánki D., Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában I—V. k. szétszórta adatait.

²¹ Pl. 1355-ben Bős kap heti vásárendéylet: sine tamen preiudicio fororum com-provincialium, Hazai Okmánytár I. k. Győr, 214. — 1402-ben pedig a marcaltői hetivásár-engedélyben ez olvasható: sine tamen preiudicio fororum aliorum. Uo. 295—96. stb. — Egy 1351. évi formula a tibai hetivásárral kapcsolatban még érdekesebb: sine preiudicio fororum convicinarum comitatus supradicti. Sztáray Oklevéltár, I. k. Bp. 1887. 227—229.

hogy az uralkodó megszüntet egy vásárt, amennyiben az egy korábbiak sérelmes,²² sőt olyan eset is maradt fenn, amikor a régi és az új vásárbirtokos között perre került sor, amelynek során a sérelmezett új piac birtokosa nem várva be a per végét, lemond jogairól.²³ Ezekből az adatokból az derül ki, hogy egyrészt bizonyos távolságon belül nem tartható más piac, másrészt két szomszéd piac megtartási napja ettől a távolságtól függ. Ebben a szokásban pontosan felismerhető a német Bannmeilenrecht, (illetőleg ennek alfaja, a Marktmeilenrecht), azaz az a szabály, hogy egy—három mérföldön belül nem lehet vásárt tartani.²⁴ Az úgynevezett „ifjabb Bannmeilenrecht” ezt a szabályt annyiban enyhíti, hogy az újabb vásár tartását csak akkor tiltja, ha az időben egybeesik az előbbi és Bannmeilenrechtet élvező piaccal.²⁵ Ezeket tekintetbe véve idézhetjük a XIV. század nagy birtokszerző családjának, a Töttösöknek egyik perét. Amikor 1366-ban királyi engedéllyel hetipiac jogot szereztek Gara nevű birtokukra, kiderült, hogy ez sérti a Herceg család Bodrogról áthelyezett dávodí piacját. Töttösék ügyvédje azzal érvelt, hogy a két hely között 1 „rasta” a távolság, tehát a vásár megtartható, ennek ellenére végül lemondtak a vásártartási jogukról.²⁶ A rasta kifejezés, amire még visszatérünk, elgondolkoztató. Megjegyezzük, hogy Werbőczy az egy mérföldön belül ugyanaznap tartott vásárok eltiltását Magyarország ősi szokásjogának tartotta.²⁷

Valószínűleg azért nem gyűjtötte össze eddig még történetírásunk az úgynevezett „háromvásáros” kikiáltásokat, mert ez igen nagy és hosszú munkát jelentene. Ezeknek fontosságára pedig Mályusz Elemér már régen felhívta a figyelmet.²⁸ Összegyűjtésük még jobban mutatná, hogy a vásárendegélyek zöme a gazdasági élet fejlődését tükrözi. Mint ismeretes, ha egy peres fél többszörös idézésre sem jelent meg a bíróságok előtt, akkor a XV. század végéig három egymást követő „forum comprovinciale”-n kikiáltották.²⁹ Folyamatban levő kutatásaim azt mutatják, hogy bár a piacok egymás közti távolságában megynként és korszakonként ugyan eltérések vannak, mégis a piachelyeket úgy helyezték el egymástól, hogy a hiteles helyi kiküldöttek az illető megyében a piachelyek egymástól viszonyított átlag távolságában mindig találtak a következő egy-két napon egy másik piacot.³⁰ Az is tény, hogy a kiküldöttek

²² Pl. I. Lajos a szerdai écsi vásárt átteszi hétfőre, mert sérti a pannonhalmi apát szentmártoni vásárát. Pannonhalmi Rendtörténet II. k. 404—405.

²³ L. alább, 26. j. — Vásártartás ügyben folytatot perre, l. még pl. Zalai Oklevéltár, I. k. Bp., 1886. 209.

²⁴ H. Fischer, Die Siedlungsverlegung im Zeitalter der Stadtbildung. (Wiener Rechtsgeschichtliche Arbeiten, Bd. I.) Wien, 1952. 22. skk. — U. ö., Burgbezirk und Stadtgebiet im deutschen Süden. (Uo. Bd. III.) Wien—München, 1956. 56—59. — W. Kuchler, Das Bannmeilenrecht. Ein Beitrag der mittelalterlichen Ostsiedlung zur wirtschaftlichen und rechtlichen Verschränkung von Stadt und Land. (Marburger Ostforschungen Bd. 24.) Würzburg 1964. 103—113.

²⁵ Vö. H. Fischer, Die Siedlungsverlegung... i. m. 23.

²⁶ Zichy Okmánytár III. k. 286—289, 293—294.

²⁷ Werbőczy István Hármaskönyve, Kolozsvári—Óvári-féle kiadás, Magyar Törvénytár, Bp. 1897, 238. (Partis II. Tit. 10.)

²⁸ Mályusz E., A mezővárosi fejlődés. (Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a XIV. században, szerk. Székely György.) Bp., 1953. 186. o. 379. j.

²⁹ Hajnik I., A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt. Bp., 1899. 198—199.

³⁰ Pl. Baranyában: hétfőn Pécsváradon, innen mehettek kedden Pécsre, csütörtökön Gyulára (nem a Békés megyei!) (Zichy Okmánytár IV. k. 278.); vagy kedden Nádasdra, szerdán Siklósról (uo. 493.); vagy kedden Vékre, szerdán Lippóra (uo. VIII. k. 494, 497.); Pécs keddi vásáráról szerdán Szentlőrincen, csütörtökön Csütörtök-helyre (uo. VIII. k. 274.).

ha ugyanabban a helységben lakókat idéznek, mindig ugyanazokban a piac-helyeken és ugyanabban a sorrendben végzik el a kikiáltást.³¹ Nyilvánvaló, hogy a vásározó kereskedők útvonalát követték, ebből az következik, hogy legalábbis a XV. század második felében az ország nagy részét olyan sűrű piachálózat borította, ahol a parasztok bármely nap találhattak falujuktól egy-két napi járóföldre piacot, a vásározó kereskedők pedig ha nem adták el áruikat, a következő egy-két napon erre módjuk akadt. Valószínű, hogy amikor a földesurak vásárendedélyt kértek, akkor a legtöbb esetben a helyi viszonyokból indultak ki, azaz tekintetbe vették, hogy ott és azon a napon, amelyre kérték, életképes lehet-e a vásár. Ezzel magyarázható az is, hogy egyes megyékben, különösen az Alföldön, a háromvásáros kikiáltások tanúsága szerint messzeestek egymástól a hetipiacok és így szükségképp nem a következő napon tartották őket.³² Fejlettebb vidékeken a piachelyek távolsága a rasta, azaz a pihenőhely volt, ami az egy napi átlag útvonalnak felelt meg.

A piachelyek természetesen erőteljesebben fejlődtek a szomszéd helységnél az áruforgalomban játszott szerepük alapján és ezért nem véletlen, hogy a legtöbb új mezőváros már előtte hetipiac jogot élvezett,³³ a hetipiac jog azonban önmagában nem tett egy helységet mezővárossá. Előbbi példánk is ezt mutatja: Gara (amely később mégis piachely lett³⁴) és Dávod nem vált oppidummá, Bodrog viszont, amely a Dávodra helyezett hétfői vására helyébe utóbb szombatra kapott új piacot, elnyerte a mezővárosi rangot.³⁵

Az, hogy a hetivásár helyeknek csak egy része vált mezővárossá, érdekes problémát vet fel, hiszen a szomszéd Ausztriában épp a vásárhelyek alkották a városok és falvak közé eső és a mi mezővárosainknak megfelelő kategóriát.³⁶ Felmerül ezért a kérdés, hogy nálunk talán az évi vásárok tartásának joga különböztette meg a mezővárost a falutól. Kétségtelen, hogy az országos vásáros helyek száma is jelentősen megnőtt korszakunkban, vásáraik forgalmára a belső piac körzeti központjává válására Bácskai Vera gazdag anyagot hordott össze,³⁷ és így nem véletlen, hogy Csánki az évi vásártartási joggal rendelkező

³¹ Pl. 1416 és 1439 között gyakran találunk Szabolcs megyében három vásáros kikiáltásokat a következő sorrendben: Kárász kedden, Kisvárdra szerdán, Devecser csütörtökön. (Zichy Okmánytár VI. k. 424, 439, VIII. k. 86, 140–142, 430, 578, 580.)

³² 1393-ban Pest, Hatvan, Kecskemét (Országos Levéltár Mohács előtti Gyűjtemény, a továbbiakban DL. 64747), egy keltezetlen adat szerint Vác, Pest, Kecskemét (Kovachich M. G., *Formulae solennes styli. Pesthini*, 1799, 264.), 1407-ben Révkanizsa, (Puszta) Szer, Szeged (Zsigmond-kori Oklevéltár, össz. Mályusz E., II (2. k. 5649. sz.), a kikiáltók útvonala. Az 1393-as adat rejtélyes, mert az érthető, hogy kedden Pesten, csütörtökön Hatvanban voltak, de hogy hogyan értek Hatvanból pénteken Kecskemétre, azt nem tudjuk. — Megjegyezzük, hogy az oklevelekben gyakran fordulnak elő „vásárosút” nevű utak határjárásokban, ez is mutatja, hogy a vásározó kereskedőknek megszokott útjaik voltak. Vö. Sopron vármegye története. Oklevéltár. II. k. Sopron, 1891. 35.

³³ Pl. Kisvárdai villa 1348-ban, 1416-ban, de 1423-ban már oppidum. (Zichy Okmánytár, II. k. 349, VI. k. 434, VIII. k. 86.) — Mohi is vásárral rendelkező villa 1343-ban (Anjou-kori Okmánytár IV. k. 301.), később oppidum. Csánki i. m. I. k. 166–167. stb.

³⁴ Zichy Okmánytár IV. k. 30. — L. rá és Dávodra Csánki i. m. II. k. 198–199.

³⁵ Szombati vásárára: Zichy Okmánytár V. k. 528. — Mezővárosi mivolta: Csánki i. m. II. k. 190.

³⁶ Vö. pl. Karl Gutkas, *Die Entwicklung des österreichischen Städtewesens im 12. und 13. Jahrhundert.* (Die Städte Mitteleuropas im 12. und 13. Jahrhundert, Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas, I. Bd.) Linz, 1963, 82–83. — Alfred Hoffmann, *Oberösterreich und sein Städtewesen*, (Österreichisches Städtebuch, I. Bd. Die Städte Oberösterreichs.), Wien, 1968, 56–57.

³⁷ I. m. 70. skk.

helységeket gondolkodás nélkül a mezővárosokhoz sorolta.³⁸ Ezzel szemben újabban Fügedi Erik intett óvatosságra³⁹ és valóban hiába van egy településnek országos vására, ha azt kizárólag villa vagy possessio néven emlegetik, nem számíthatjuk a mezővárosok közé.

Úgy látszik tehát, hogy Magyarországon a mezővárosi kiváltság és a vásártartási jog nem esett össze, ugyanis az ellenpróba is ezt bizonyítja. Nem lehet véletlen, hogy Csánkinál számos olyan oppidum szerepel, amelynek sem heti, sem évi vásárára nem maradt fenn adat.⁴⁰ Bár okleveles anyagunk hiányosan maradt fenn, több esetben igazolni lehet, hogy nem minden mezővárosban tartottak vásárt,⁴¹ és így a Csánkinál hiányzó vásárok nem mindig csak az okleveles hagyomány számlájára írandók. Vásárengedélyeket — más vásárok sérelme nélkül — legalábbis a XIV. sz.-tól csak az uralkodó bocsáthatott

³⁸ I. m.-ben a megyék „Városai” fejezeteiben. — Pl. a Heves megyei Fegyverneket a városok között sorolja fel, idézi országos vásárjogát, és ezzel kapcsolatban ezt írja: „Bizonyára „oppidum” volt.” (I. m. I. k. 54.) — Mindkét fegyverneki országos vásár engedélye (1417, 1430, Dl. 10585, 24721.) possessionak nevezi. — A Nógrád megyei Vereb (Verebély) „1398-ban szabadalmat nyert országos vásár tartására, s így a mezővárosok közé sorolható.” De nem ismer olyan adatot, amely annak nevezné. (I. m. I. k. 93.) — Számos példát idézhetnénk Csánkitól, hogy valamely országos vásárjoggal rendelkező helységet sohasem említenek oppidumként, Csánki mégis városként tartja nyilván. Így természetes, hogyha nem ismerte a helység vásárkiváltságát, akkor a falvak közt tüntette fel. Pl. a Borsod megyei Montaj 1390-ben kapott vásárjogot (Zsigmond-kori Oklevéltár I. k. 1364. sz.), Csánkinál falu. (I. m. I. k. 176.) — A Győr megyei Kisbaráti országos vásárát 1420-ban említik, (Héderváry Oklevéltár II. k. 349.) Csánkinál — aki nem ismerte az adatot — természetesen falu. (I. m. III. k. 545.)

Ezzel szemben számos olyan helységet ismerünk, amely később, országos vásár birtokában, de nem azonnal, valóban mezőváros is lett. Ld. pl. a Pest megyei Szecsőt, melynek országos vásárát 1426-ban említik, akkor még falu. (Zichy Okmánytár VIII. k. 296—297.) Később, 1472-ben, már oppidum. (Csánki i. m. I. k. 24.) — A Szabolcs megyei Kálló 1390-ben kapta első országos vásárjogát, (A Magyarország és Szerbia közötti összeköttetések oklevéltára, Magyar Történelmi Emlékek, I (33. k. Bp., 1907. 24—25.) a következő században oppidum lesz. (Vö. pl. Zichy Okmánytár VIII. k. 603.) — A Zala megyei (Alsó) Lindva possessio már 1366-ban kapott országos vásárt (Zala megye története. Oklevéltár, II. k. 9.), később oppidum. (Csánki i. m. III. k. 22.)

Előfordult az is, hogy valamely helység előbb volt mezőváros, minthogy országos vásárjogot kapott volna, erre ld. alább a 43. j.-t. Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy amennyiben egy országos vásárt adományozó oklevélben possessionak neveznek egy helységet, az nem biztos, hogy valóban falu volt csak. A Zemplén megyei Szécs 1437-ben kapta possessióként országos vásárjogát, (Zichy Okmánytár VIII. k. 611—12.) noha már 1424-ben oppidumnak nevezték. (Károlyi Oklevéltár, II. kk. 84.) Kétségtelen, hogy számolnunk kell terminológiai bizonytalansággal, egyetlen adat nem bizonyíték. Szécs azonban később biztosan oppidum, (Csánki i. m. I. k. 338.) és így talán úgy értékelhetjük az adatot, hogy 1437-ben jogilag ugyan még nem volt mezőváros, a király azért is nem nevezte annak, de gazdaságilag már annak tekintették.

³⁹ Eric Fügedi, La formation des villes et les ordres mendiants en Hongrie. Annales (1970) 985—987. — U. ó., Koldulórendek, i. m. 89.

⁴⁰ Ld. i. m.-ben az egyes megyék, városok fejezetét.

⁴¹ Pl. a mai Nagy-Budapest területére eső mezővárosok közül Tétény és Csepel esetében. Vö. Kubinyi András, Budapest története 1301—1541. (Budapest Története II. k. Bp., 1973, 29, 31.)

ki, de mezővárosi privilegiumot igen gyakran maga adott ki a földesúr is.⁴² Az előbbi esetben a gazdasági szükségszerűségnek nagyobb tér jutott. Természetesen, ha a földesúr által mezővárossá tett helység — esetleg mint birtokközpont — később fejlődésnek indult, gyakran kapott utólag piaci jogot is.⁴³

Egy mindenestre biztos, Magyarországon a XIV—XV. században kialakult egy vásárhálózat és a vásáros helyek tekintélyes része mezővárosi kiváltságot is szerzett. Az elsődleges természetesen a napi szükségletek ellátását szolgáló hetipiac volt. A hetipiac-körzetek sűrűsbödése, központjaik tekintélyes részének mezővárosiasodása tehát valóban az árutermelés növekedésének jele. Ha azonban egy falunak is lehetett saját piackörzete, hogyan mutatkozik meg ez a valódi városok körül? Nálunk Szűcs Jenő mutatta ki, hogy városaink körül egy 10—15 kilométeres, egy 50—60 kilométeres, valamint egy 150—170 kilométeres piaci gyűrű terült el és a gyűrűk mellett helyezkedtek el a saját kisebb piaci körzettel rendelkező mezővárosok.⁴⁴ Ez persze nem hazai jellegzetesség. Hektor Amman mutatta ki dél-németországi vonatkozásban egy 10—20 kilométeres szűkebb városi piackörzet meglétét, ezt követte a távolabbi piac

⁴² Vö. Pinkaföld városának Kanizsai Miklóstól kapott kiváltságlevelét. *Mályusz E.*, A mezővárosi fejlődés, i. m. 152. — Handbuch der historischen Stätten Österreichs, Bd. I. Stuttgart, 1970, 756. — Meg kell még jegyezni, hogy a király által kiadott országos vásárszabaddalmak eredetileg elsősorban Buda város hasonló vásárainak mintájára lettek kiadva, bár olykor Fehérvárt is emlegetik, (vö. 1366. Lindva szabaddalma: sub libertate nundine civitatis nostre Budensis, Zalai Oklevéltár, II. k. 9. — 1387. Nagykároly szabaddalma: more et ad instar nundinarum civitatum nostrarum Budensium et Albensium, sub eisdem libertatibus, quibus dicte nundine Budenses et Albenses falciuntur, Károlyi Oklevéltár, I. k. 424—425.) — Később a formula általánosságban említi csak a királyi városokat, pl. Fegyvernek 1417. évi szabaddalmában: sub eisdem libertatum prerogativis, quibus nundine aliarum liberarum civitatum nostrarum celebrare consueverunt. (Dl. 10585.) (Persze Fegyvernek még oppidum sem volt!) Természetesen itt is állandó formula az „absque tamen preiudicio nundinarum liberarum aliarum conprovincialium”. (Uo.) Hogy pontosan mit is értettek ezeken a városi eredetű kiváltságokon, azt Simontornya „oppidum seu possessio” 1377. évi országos vásárkiváltsága részletesen elmondja. (Dl. 6413.): nundinas seu congregationem generalem ac forum annuum ab omni iurisdictione et potestate quorumlibet magnatum et nobilium regni nostri ac comitis et iudicum nobilium dicti comitatus vel eorum vicesgerentium pro tempore constitutorum penitus liberum et exemptum iuxta modum morem et libertatem nundinarum seu fori annualis Budensis celebrare consueti perpetuo celebrandum duximus annuendo concedendum. Ita videlicet, quod dicte nundine congregatio generalis seu forum annuum debet inchoari in quindenis festi beati Georgii martiris singulis annis et durat usque quindenis earundem quindenarum. Nichilominus mercatores, institores ac cuiusvis status et conditionis homines ad dictam congregationem seu forum annuale de quibuscunque partibus regni Hungarie et aliorum regnorum circumiacentium cum eorum rebus et mercibus ac bonis cuiuscunque generis existant libere veniant et secure, durante quoque dicta congregatione seu foro generali numero dierum superius enumerato nullus de eisdem forensibus mercatoribus et hominibus ad ipsam congregationem confluentibus et etiam ab incolis et habitatoribus dicte possessionis in area dumtaxat dicte congregationis et fori generalis dum mercantur aliquod tributum seu exactionem tributariam recipere valeat atque possit. Insuper mercatores et alii cuiusvis status homines in ipsa congregatione se mutuo nequeant a-restare, prohibere vel maligne valeant molestare in area nundinarum predictarum. Et hec volumus in foris et aliis locis publicis palam facere promulgari.

⁴³ Pl. Kismarton 1373-ban lett város, de piaci jogot csak 1388-ban kapott. (Handbuch der historischen Stätten i. m. I. k. 722. — Österreichisches Städtebuch, II. Bd. Die Städte des Burgenlandes, Wien, 1970, 85.) A Vas megyei Veresvár 1334-ben oppidum (Csánki i. m. II. k. 731.) vásárjogot 1402-ben kapott. (Zsigmond-kori Okl. II/1. k. 1983. sz.)

⁴⁴ Szűcs, Városok i. m. 92—111. — Bácskai i. m. 71. skk.

és gazdasági terület, majd a távolsági kereskedelem körzete.⁴⁵ Nálunk a szűkebb piackörzetet jogi alapon is meg tudjuk határozni: egy rast, azaz két budai mérföld, ami 16—19 kilométernek felel meg.⁴⁶ Ugyanez a rast tehát, ami rasta néven Gara és Dávod esetében szerepelt. Hozzá kell tennünk, hogy a két mérföldes körzet jogi jelentőségére más városok esetében is vannak adataink, a Felvidéktől a Dunántúlig.⁴⁷ Szűkebb piackörzetét tekintve tehát nincs különbség a falusias heti piachely és az ország legnagyobb városa között.

Megtaláljuk azonban a távolsági körzet jogi alátámasztását is: ez négyeszerese a szűkebb körzetnek, 8 mérföld, azaz annyi, mint — ahogy a Budai Jogkönyv mondja — Buda és Székesfehérvár távolsága.⁴⁸ Ezt a távolságot más városok között is ki lehet mutatni. Például Kassától kb. egyforma messze esik Bártfa, Lőcse és Rozsnyó. Ez azért is érdekes, mert ha Székesfehérvár Buda piackörzete határára fekszik, akkor ez fordítva is áll, hasonlóképpen áll Kassa és Bártfa, stb. esetében is. Nyilvánvaló ezért, hogy az egyes városok gazdasági befolyása a 8 mérföldes kör középeig erősebben érvényesül. Itt rendszeren újabb városias településeket találunk: Buda és Fehérvár távolsági felezőpontján Martonvásár mezővárost,⁴⁹ Kassa és Bártfa között Eperjest. Ennek a két, négy, nyolc mérföldes rendszernek a többszörösét is meg lehet találni, elsősorban a jelentősebb kereskedelmi útvonalak mellett. Ez jól mutatkozik meg a Budától nyugatra vezető útvonalon. Buda—Tata—Győr—Pozsony egymástól kb. egyforma távolságban fekszenek. De körülbelül azonos a távolság Buda és Pozsony, valamint Buda és Szeged között is.

Ez a kétmérföldes rendszer, amely az útvonalakon található pihenőhelyekből nőtt ki és Németország egyes részein szintén megfigyelhető,⁵⁰ elsősorban a szűkebb piackörzetre vonatkozik. Nagyobb városok között nálunk általában legalább nyolc, egyes helyeken négy mérföldes távolságnak kellett lennie, kivételt képeztek a bányavárosok és az ikervárosok (pl. Buda és Pest testvérvárosai). Természetesen nem használhatjuk fel ezt a rendszert mechanikusan, hiszen tanulmányunk bevezetésében is láttuk, hogy a két mérföldes szűkebb piackörzet sem volt meg mindenütt és azonnal. Egyes országrészekben először egymástól távolabb mutathatók ki ugyanis a piachelyek. A városhálózat tehát nem helyezkedhetett el mindenütt egyformán. Elhelyezkedéséhez az útviszonyokon, a gazdasági adottságokon kívül számos egyéb tényezőt is figyelembe kell venni. Gondolnunk kell arra is, hogy egy valódi város tágabb piackörzete már csak a távolságok, a közlekedési nehézségek miatt sem terjeszkedhetett 8 mérföldnél messzebbre és így amennyiben két valódi várost egymással összekötő útvonal hossza 8 mérföld többszöröse és az út gazdaságilag fejlett vidéken vezet, feltétlenül fel kell tételeznünk, hogy köztük saját tágabb piackörzettel rendelkező más város is helyet foglalt. Ilyen volt Győr a Pozsony—

⁴⁵ H. Ammann, Vom Lebensraum der mittelalterlichen Stadt. Eine Untersuchung an schwäbischen Beispielen. Berichte zur Deutschen Landeskunde 31 (1963) 290—293.

⁴⁶ Das Ofner Stadtrecht, hsgg. von Karl Mollay, (Mon. Hist. Bp. I. k.) Bp., 1959, 131. (Jogkönyv 208. cím.) — Vö. a 41. j.-ben id. művünket is. (23—25.)

⁴⁷ L. pl. Körmöcbánya esetében, Györffy Gy., Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. k. Bp., 1963, 454. — A zólyomi országos vásárra törekvőknek sem kell a várostól két mérföldnyire vámot fizetni. Zsigmond-kori Okl. I. k. 3037. sz. — A sókamaráások a kamarától két mérföldnyire kutathatnak a szabálytalanul behozott só után. Házi J., Sopron sz. kir. város története. I/6. k. Sopron, 1928, 347. stb.

⁴⁸ 273. cím. Das Ofner Stadtrecht i. kiadás, 150—151. — Bekerült az ún. tárnoki jogba is: Kovachich M. G., Codex authenticus iuris tavernicalis Budae, 1803, 197, 199.

⁴⁹ Csánki i. m. III. k. 314—315.

⁵⁰ Vö. pl. H. Fischer, Die Siedlungsverlegung i. m. 196. — U. ő., Burgbezirk i. m. 36, 43, 45, 58—59, 72, 74, 87. o. 397. j.

Buda és a Pozsony—Fehérvár, Tolna a Buda—Pécs, Gyula a Szeged—Várad útvonalon, stb. Ebből viszont az következik, hogy a 30—40 királyi városon kívül már csak piackörzetre tekintettel is városnak kell tekintenünk a nem teljes jogú városias települések egy részét is. Szükséges lenne ezért városias településeink gazdasági hierarchiáját is megállapítani.

A meglevő okleveles anyag városainknak csak kis részénél engedi meg a népesség számának felbecsülését és gazdasági erejének, ipara differenciálódásának, környékére gyakorolt hatásának meghatározását. Ott ahol erre anyag maradt megállapítható, hogy városaink valóban uralkodtak tágabb piackörzetükön, az ott elterülő alközpontok, a mezővárosok kereskedői tőlük függtek, a város és a körzetébe tartozó mezővárosok között munkamegosztás jött létre, és a mezőváros közvetítette a falu és a város közti árucserét.⁵¹ Nem beszélhetünk tehát a piac szétforgácsolódásáról. A város gazdasági kapcsolatainak nálunk is a családi összeköttetések nyújtják tükörképét.⁵² Megállapítható, hogy az új polgárok általában a szűkebb piackörzet falvaiból és a várossal gazdasági kapcsolatban álló mezővárosok és városok lakóiból kerültek ki. A jelek szerint a paraszt először egy mezővárosba és innen a városba költözött.⁵³

Ezt a település-hierarchiát az ország városias településeinek többségében nehéz meghatározni és ezért a közvetlen források helyett olyan összehasonlításra alkalmas adatokat kell keresnünk, amelyek az egész országra vonatkoznak és közvetett következtetésekre nyújtanak lehetőséget. Nemrég Fügedi Eriknek sikerült a koldulórendi kolostorok elterjedésének alapján ilyen összehasonlító eszközt találni. Eredményeiből nyilvánvaló, hogy a mezővárosok felső rétege és a városok között nincs nagy különbség.⁵⁴ Magam is próbálkoztam egy olyan módszerrel, amelynek segítségével megkísérélhető a településeknek közös nevezőre hozása.⁵⁵ A magyarországi helységekből külföldi egyetemre beiratkozó hallgatók számát az illető település gazdasági erejének mutatójának tekintve állítottam össze 1440-től kezdve 1514-ig 75 év alatt az egyetemre beiratkozók statisztikáját. Ennek jogosultságát indokolta, hogy az osztrák városok esetében úgy láttam, hogy nagyjából megfelel az egyetemre járók száma a város fejlettségének,⁵⁶ Budán és Pesten pedig az egyetemre járók számának változása pontosan követte a városok gazdasági erejének változását. 138 települést kaptam, amelyekből az első 20 a következő: Buda (és Pest), Nagyszeben, Brassó, Pozsony, Körmöcbánya, Kassa, Sopron, Szeged, Lőcse, Várad, Segesvár, Kolozsvár, Pécs, Székesfehérvár, Beszterce, Bártfa, Késmárk, Besztercebánya, Nagyszombat, Eperjes. Ide tartozik tehát 17 királyi város (7 tárnoki, 4 szász, 2 bánya és 4 egyéb), valamint 2 püspöki székhely és csupán egy földesúri város (Késmárk). A következő csoportokhoz számos királyi város és mezőváros, több püspöki és egyházi város, valamint földesúri mezőváros sorolható. Ezeket a településeket térképre vetítve még jobban látszik,

⁵¹ Kubinyi A., A XV—XVI. századi magyarországi városi fejlődés kérdéseiről. Századok 99 (1965) 519—520.

⁵² Kubinyi A., Budai és pesti polgárok családi összeköttetései a Jagelló-korban. Levéltári Közlemények 37 (1966) 283—284.

⁵³ Kubinyi A., A XV—XVI. századi... i. m. 520. és a 41. j.-ben id. mű. 134—137.

⁵⁴ E. Fügedi, La formation... i. m. 983—987. — U. ö., Koldulórendek, 69. skk.

⁵⁵ A középkori magyarországi városhálózat hierarchikus térbeli rendje kérdéséhez, Településtudományi Közlemények 23 (1971) 58—78.

⁵⁶ Die Matrikel der Universität Wien, II. k. Graz—Köln, 1959. mutatójában szereplő osztrák városi polgárfiúk adatait összeadtam és ezt hasonlítottam össze M. Vancsa, Geschichte Nieder- und Oberösterreich, II. Bd. Stuttgart und Gotha, 1927, 441, 446. és más osztrák adatokkal.

hogy városhálózatunk belső hierarchiája és a belső piac ellátása hogyan függött össze egymással. Messze a legjelentősebb város Buda, testvérvárosával, Pest-tel együtt. Körülbelül 24—28 mérföldnyire tőle a határ felé találjuk a legnagyobb városokat, mintegy önálló alközpontokat. Nyugat-Magyarországon Sopront és Pozsonyt, azután a bányavárosokat Körmöcbányával, Kassát, Nagyváradot, Szegedet és Pécsét, megjegyezve, hogy egyrészt Pécs—Szeged—Várad, másrészt Pozsony—Körmöc—Kassa ugyanilyen távolságra fekszik egymástól. Kelet felé Erdély csatlakozik Kolozsvárral és a szász városokkal. A többi város nagy része a főútvonalakon található. Pl. Óvár—Győr—Tata—Buda—Pest—Gyöngyös—Eger—Miskolc—Szikszó—Kassa.

Mindebből kiderül, hogy a mezővárosokat, valamint — gondolva a civitas nevet viselő, de jobbágy lakosságú püspöki városokra — a nem királyi civitasokat nem lehet egy nevezőre hozni. Sajnos, nálunk — talán a „mező” jelző következményeképp — hajlandó a történetírás a mezővárosokat a falvak közé, lakosaikat pedig a parasztok közé sorolni (Ld. pl. *Szabó István* falu-monográfiáját.⁵⁷) Itt nyilvánvalóan a jobbágyság jogi kritériuma is hatott: hiszen az egyházi civitas lakója éppúgy jobbágy volt, mint a falusi paraszt. Pedig a mezőváros szóban a „mező” csupán a „kerített”, „kulcsos” város ellentéte, azaz szabadon álló, nem fallal kerített, de mégis város jellegű település.⁵⁸ Helyesebb lenne a mezővárosokat városiasodásuk oldaláról, gazdasági helyzetük alapján tárgyalni. Foglalkozni kellene azonban a mezővárosi kiváltságot még el nem nyert piac- és vásárhelyekkel is, az egyes mezővárosok és piachelyek lakosságának társadalmi munkamegosztásával, piackörzetével, azaz az illető hely és környéke kapcsolatával is. Egy ilyen vizsgálat lehetővé tehetné, hogy a jelenleg általában egységes tömbként tárgyalt közel nyolcszáz mezővárost, amelyekhez még a piac- és vásárhelyek jelenleg pontosan fel nem mért tömege is tartozik, több csoportra kategorizálhassuk. Így először is kiszűrhetnénk a mezővárosok nagy tömegéből a gazdasági szempontból városias funkciót ellátókat, a városnak tekintendőket. Itt utalhatunk arra is, hogy Lothar Gross már 1925-ben megírta, hogy a szomszédos Ausztriában „alapjában nem volt különbség a középkor végén a város és „Marktflecken” között.”⁵⁹

A kategorizáláshoz, és legalább a mezővárosok felső rétegének kiválasztásához az egyetemre járók általunk fent ismertetett statisztikája, valamint a Fügedi által kutatott koldulórendi kolostorokkal ellátott helységek névsora is hozzájárul.⁶⁰ Az így kiemelt helységek egy része — a jogi kritériumok részleges hiánya ellenére — feltétlenül a városok közé tartozik, sőt köztük többet nem is kisvárosnak, hanem középvárosnak kell tekintenünk. A fallal körülvett és virágzó kereskedőváros Pécs, amelynek polgársága budai és bécsi családokkal tartott rokonságot,⁶¹ és amelynek — Budán kívül egyedül — négy koldulórendi kolostora volt,⁶² nemcsak az egyetemre járók száma alapján sorolandó a középvárosokhoz. Külső képe is városias volt. Pedig lakói a középkorvégi jogi állapot szerint jobbágyok, és így történetírásunk hiedelme alapján logikusan parasztnak tekintendők. A következő csoport a kisvárosoké. A mezővárosok

⁵⁷ *Szabó I.*, A középkori magyar falu. Bp., 1969, 238—240.

⁵⁸ *Csizmádia Andor*, Az egyházi mezővárosok jogi helyzete és küzdelmük a felszabadulásért a XVIII. században, *Studia Juridica Auctoritate Universitatis Pécs publicata*, 24. Budapest 1962, 5—6.

⁵⁹ *L. Gross*, Stadt und Markt im späteren Mittelalter. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgesch.* Germ. Abt. 45 (1925) 69.

⁶⁰ *Fügedi*, Koldulórendek, i. m. 95.

⁶¹ *Kubinyi András*, Deutsche Bürger und Bauern in der Mitte des Königreichs Ungarn 1241—1541, Protokoll Nr. 169. des Konstanzer Arbeitskreises für mittelalterliche Geschichte, Konstanz 1971, 78.

⁶² *Fügedi*, Koldulórendek, i. m. 95.

és piachelyek nagy tömegének alsó pólusán azok a helységek foglalnak helyet, amelyek gazdasági szempontból semmiben sem különböztek a falutól, lakói ugyanolyan parasztok voltak, mint a szomszéd falvaké, csak bizonyos kiváltságok emelték ki a falvak közül. Egyrészt a közép- és kisváros jellegű mezővárosok, másrészt a falvak közé sorolandó oppidumok és piachelyek közt foglal helyet egy önálló helységtípus. Legutoljára a szentendrei kisvárostörténeti konferencián Székely professzor ismertette a külföldön is egyre növekvő arányú kutatást a város és a falu közötti településekről. Ezek alapításának kora Németországban is, akárcsak nálunk a XIV—XV. század.⁶³ Erre a kategóriára Stob a lefordíthatatlan „Minderstadt” terminus technikust alkalmazta.

Mindebből tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a XV. század végén városhálózatunk egyetlen nagyvároson⁶⁴ kívül jóval nagyobb számú közép- és kisvárosból állott, olyan formán, hogy a középvárosok között többségben voltak a királyi kézen levők. A városok és a falvak között egy településcsoport foglalt helyet, amely piachelyekből és a gazdaságilag gyengébb mezővárosokból állott. A piachely és a mezőváros különbségéről talán azt mondhatjuk, hogy mezővárosi kiváltság nélkül egy piachely sem emelkedhetett magasabbra, hiszen a kiváltság mégis biztosított valami személyes szabadságot a piachely népének.

Ez a városhálózat nem egyszerre alakult ki, sőt állandóan változott. Nem csupán az árutermelés növekedése folytán sűrűsödött piachelyek okozták a változást, de a városok egymáshoz viszonyított hierarchikus helye, a városhálózatban elfoglalt súlya is változott. A változásban nagyrésze volt a külkereskedelemnek. A XIV. század első felében, amikor hazánk külkereskedelmi forgalma még jelentéktelen volt, legfontosabb külkereskedelmi városunknak árumegállító és útkényszer joga következtében Budát tekinthetjük.⁶⁵ Az ő rovására írható a korábbi központok: Fehérvár és Esztergom hanyatlása. A változást a nagy dél-német kereskedő városoknak, főleg Nürnbergnek erőteljesebb magyarországi kereskedelme hozta meg. Nürnberg hazai vezető szerepét eddig Kováts Ferenc pozsonyi adatai alapján csak a XV. századtól ismertük el,⁶⁶ most azonban Stromer adatai, többek között az általa talált Schürstab-féle XIV. sz. második felétől származó kereskedelmi számadáskönyv⁶⁷ alapján korábbra kell tennünk. Már a XIV. század végén bejutnak nürnbergiek a budai tanácsba, mások kezükbe veszik a királyi pénzügyigazgatást (Krammer Ulrik és Nürnbergi Márk) és érdeklődnek a magyar bányakincs, de a lengyel kereskedelem iránt is.⁶⁸ A nürnbergieknek nyilván olcsóbb volt a magyar üzleteket a

⁶³ Carl Haase, *Stadtbeginn und Stadtentstehungsschichten in Westfalen*. (Die Stadt des Mittelalters, I. Bd. Wege der Forschung, Bd. CCXLIII.) Darmstadt, 1969, 85—87. — H. Stob, *Minderstädte. Formen der Stadtentstehung im Spätmittelalter*. VSWG 46 (1959) 21—28.

⁶⁴ Buda és a vele gazdasági egységet képező Pest. Ld. erre Budapest története, II. k. Bp. 1973. Megjegyezzük, hogy ugyanez a helyzet a prágai városok esetében is, ahol legalább három Prágával kell jogilag számolnunk.

⁶⁵ L. a 41. j.-ben id. munkánkat.

⁶⁶ Kováts F., *A magyar arany világtörténeti jelentősége és kereskedelmi összeköttetései a Nyugattal a középkorban*. Történeti Szemle 11 (1922) 136.

⁶⁷ W. Frhr. Stromer v. Reichenbach, *Das Schriftwesen der Nürnberger Wirtschafft vom 14. bis zum 16. Jahrhundert. Zur Geschichte oberdeutscher Handelsbücher*. (Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte Nürnbergs, Bd. II. Nürnberg, 1967, 776—780.) — Köszönöm egyben Stromer egyetemi tanárnak, hogy 1970 tavaszán Nürnbergben lehetővé tette számomra, hogy a számadáskönyv fényképmásolatába betekinthsek.

⁶⁸ W. v. Stromer, *Nürnberger Unternehmer im Karpatenraum. Ein Oberdeutscher Buntmetall-Oligopol 1396—1412*. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 16 (1968) 641—662. — U. ö., *Oberdeutsche Hochfinanz 1350—1450*. Wiesbaden, 1970, (VSWG, Beihäfte 55—57.) I. k. 90—154, II. k. 396.

határon és nem pedig a távoli fővárosban megkötni és így nem véletlen, hogy épp 1402-ben, amikor Mályusz szerint Nürnbergi Márk volt Zsigmond gazdasági főtanácsadója, kaptak ugyanazon a napon árumegállító jogot legfontosabb határszéli városaink Buda rovására.⁶⁹ Érthető, hogy épp ebben a korban adományozzák el a belkereskedelmi központ szerepét játszó városokat, hiszen a nürnbergi kereskedők a király gazdasági tanácsadói ezek fenntartásában nem voltak érdekelve.

Most indult meg erőteljesebben a határszéli városok fejlődése és ezáltal városhálózatunk a központi városok rovására újra átrétegződött. Nem kizárólag mesterséges intézkedésről volt szó, hiszen a határvárosok már korábban élvezték a külkereskedelem hasznát, illetve annak egy részét. Bártfa csak 1376-ban lett szabad királyi város egykori soltész településből.⁷⁰ Nyilvánvaló, hogy határszéli és útmenti fekvésének köszönhette ezt a rangot és így a Lengyelországgal kifejlődő kereskedelem járult hozzá felemelkedéséhez. Érthető, hogy az egyre növekvő mértékű külföldi posztóbehozatal korában az ennek közvetítésében helyzetük és joguk lévén szerepet játszó Pozsony és Sopron fellendült. Ismeretes azonban, hogy az itteni kereskedők csak kevés üzleti tőkével rendelkeztek, hiszen ellenértékként nem tudtak más árut exportálni és így eladósodtak dél-német üzletfeleiknél, ami már a hanyatlás csiráját hordozta magában.⁷¹ Ezzel kapcsolatban — teljes mértékben elismerve ugyan a délnémet tőke hatásának káros oldalát — szeretnénk megjegyezni, hogy nem magyarázhatjuk a hanyatlást kizárólag ezzel. Az előbb idézett adatok alapján nyilvánvaló, hogy már Pozsony nagyarányú fellendülését megelőző időben is uralkodott a magyarországi piac tekintélyes részén a délnémet kereskedőtőke. Ha ez lett volna az oka a magyarországi városi fejlődés a XV. század második felében bekövetkezett állítólagos megtorpanásának, akkor érthetetlen a század eleji fellendülés. Ugyanaz a jelenség természetesen egyszer fejleszthet, másszor sorvaszthat, de ez nem is egész fél évszázad alatt azt hiszem mégiscsak valószínűtlen. Valószínűbbnek látszik az, hogy az idegen tőke éppen élénkítően hatott a hazai kereskedelemre, fejlesztette a hazai kereskedelmi tőkét is. Mindenesetre érdekes, hogy a XV. század második felében a nürnbergi kereskedők főleg a kétség kívül fejlődő Budával, és nem pedig a kimutathatóan stagnáló, ha nem éppen hanyatló Pozsonnyal álltak kapcsolatban.

E kitérés után térjünk vissza a XV. századi fejlődéshez. Változást a század második harmadától a magyar szarvasmarha kivitel fellendülése hozott. Ennek a hasznában alföldi és középdunántúli városaink osztoztak: Buda kiheverte fél évszázaddal korábbi megtorpanását,⁷² vele együtt újabb virágzás mutatható ki Fehérvárott,⁷³ feltehetően Győrben is, és most ugrik az ország leggazdagabb városai közé Pest és Szeged.⁷⁴ Az állat- és posztókereskedelem elválik egymástól: a délnémetekkel kapcsolatot tartó hazai német kereskedők a posztóval, míg

⁶⁹ Mályusz E., Zsigmond király központosító törekvései Magyarországon. Történelmi Szemle 3 (1960) 171—172. — Pleidell A., A nyugatra irányuló magyar külkereskedelem a középkorban. Bp., 1925, 70—72.

⁷⁰ Mályusz E., A mezővárosi fejlődés i. m. 154.

⁷¹ Vö. pl. Szűcs, Das Städtewesen... i. m. 111.

⁷² A. Kubinyi, Die Städte Ofen und Pest und der Fernhandel am Ende des 15. und am Anfang des 16. Jahrhunderts. Der Aussenhandel Ostmitteleuropas 1450—1650, hsgg. von Ingomar Bog, Köln—Wien 1971, 350—355.

⁷³ Pozsonyi és soproni kereskedők eladósodnak székesfehérváriaknál. Ol. Ft. Pozsony v. lt. Oklevelek 1284, 1351, 4123, 4175, 4392. sz. — Házi i. m. I/4. k. 98—99, 161, I/5. k. 60.

⁷⁴ Ld. a 72. j.-ben id. munkánkat, 355—357 és Szegedre: Gy. Székely, Le développement des bourgs hongrois à l'époque du féodalisme florissant et tardif. Annales Univ. Scient. Budapest. Sectio Hist. Tom. V. (1963) 58, 62, 70.

a magyarok az állatokkal, valamint a belkereskedelemmel (főleg borral) foglalkoztak.⁷⁵

A század utolsó negyedében Mátyás levonta az új helyzet konzekvenciáját, megvonta a nyugati határszél városai árumegállító jogát és erre a pozsonyi gazdag patriciusok egy része Budára költözött.⁷⁶ Tehát újabb átrétegződés következett be, amelynek lényege a főváros gazdasági vezető szerepe. Nem véletlen, hogy az országos piac létrehozásához szükséges jogi eszközök kiharcolásáért egyre jobban törekszenek a fővárosi polgárok (közös mértékrendszer).⁷⁷ Ugyanebben az időszakban nagy fellendülést tapasztalunk az erdélyi városokban is.

Érdekes analógiát szolgáltat nekünk a morvaországi városi fejlődés. Itt is kimutatható a XV—XVI. században az átrétegződés. Míg Brno és Znojmo lehanynatlik, addig Olomouc és Jihlava erőteljesen fejlődik.⁷⁸ Nálunk az ország központi fekvésű városai, valamint az erdélyiek fejlődtek, a nyugati határszél hanyatlik.

Bizonyos nyomok arra is mutatnak, hogy megáll a szabad királyi városok eladományozási folyamata és megkezdődik a háramlás által a koronához visszakerült mezővárosok szabad királyi várossá emelése, ami azután a Habsburg korban meggyorsult.⁷⁹ Az első lépés az elzálogosított városok visszaszerzése volt.⁸⁰ Az érseknek elzálogosított Esztergom 1526 előtt újra visszakerült a királyhoz.⁸¹ De királyi városi rangra és a „hét szabad város” jogállására emelték 1525 végén a Szerémség legjelentősebb mezővárosát, az addig mindig földesúri kézen volt Újlakot is, miután Werbőczy nádor ítélete elutasította Szapolyai János örökösödési igényét.⁸² Egyébként az Újlaki-vagyont eladományozták.

Mohács előtt tehát egészséges, polgárosodó fejlődést kell feltételeznünk és ezzel azt, hogy csak a török hódítás akasztotta meg a magyar városfejlődést? 1965-ben hajlandó voltam ezt hinni.⁸³ Most azonban úgy látom, hogy a városfejlődés megtorpanása mégiscsak valamivel korábban következett be, ha nem is a XV. század közepén, hanem egy félévszázaddal később, a XVI. század elején. És itt vissza kell utalnunk tanulmányom első felére, az ország piaci hálózatára. Hogy valamely város milyen helyet foglal el a városhierarchiában, ahhoz hozzájárul a külkereskedelem, a királyi kiváltságlevél, de az, hogy egyáltalán helye lehessen, az már a belső piaci kapcsolatoktól függ. Ezt pontosan mutatja Pécs és Nagyvárad jelentősége. Amennyiben a város szűkebb és tágabb piackörzete gazdaságilag hanyatlik, ennek meg kell mutatkoznia a város életében is. És itt a XV. század végétől egyre gyakoribbá váló feudális támadások a mezővárosok ellen, a parasztok helyzetének rosszabbodása feltétlenül kellett, hogy hasson a városra. 1514 a jobbágyköltözés jogának megszorítása bizonyára ártott a városi fejlődésnek. Városaink természetes szaporodási arány-

⁷⁵ Kubinyi A., A városi rend kialakulásának gazdasági feltételei és a főváros kereskedelme a XV. század végén. Tanulmányok Budapest múltjából 15 (1963) 209, 223. o. 155. j. és a 41. és 72. j.-ben id. munkáinkat.

⁷⁶ Kubinyi A., Budai és pesti... i. m. 272—274.

⁷⁷ Kubinyi A., A városi rend... i. m. 209.

⁷⁸ Jaroslav Marek, Společenská struktura moravských královských mest v 15. a 16. století. Praha, 1965, 136—140.

⁷⁹ Vö. Hóman—Szekfü i. m. III. k. 554. skk.

⁸⁰ 1514: 1, 2 t. c., 1518 (bácsi): 7. t. c. (Magyar Törvénytár 707, 757.)

⁸¹ Dl. 24405.

⁸² Statutum civitatis Ilok anno MDXXV. Monumenta historico juridica slavorum meridionalium, vol. XII. Zagreb, 1938.

⁸³ Kubinyi A., A XV—XVI. századi... i. m. 520.

száma negatív volt: rá voltak utalva a bevándorlókra.⁸⁴ A meggazdagodott mezővárosi polgár bevándorló vagyona erősítette a város tőkeerejét, a szegény zsellér a munkaerők számát. A költözés megszorítása tehát a városi lakosság számának esését is jelentette. Budán konkrétan ki tudjuk mutatni a hanyatlás tüneteit az 1510-es évektől.⁸⁵ Ez azonban az 1510-es évek elejének középeurópai gazdasági válság hatásával is összefüggött.⁸⁶ Városainkból és mezővárosainkból külföldi egyetemre iratkozók száma 1515-től rohamosan esik. Mohács és főleg 1541, Buda eleste azután végleg megakasztja a fejlődést. 1531-ben ugyan Szapolyai János király visszaállítja a költözés jogát és egyébként is igyekszik támogatni a városokat és mezővárosokat,⁸⁷ de ennek az ország központjának török kézre esése után már nem volt hatása. Ilyenformán a török hódítás valóban a pontot tette a városok emelkedési korszakára.

⁸⁴ *Kubinyi A.*, *Budai és pesti...* i. m. 233, 284. — *Fügedi E.*, *A középkori Magyarország történeti demográfiájának mai állása. Demográfia* (1969) 504—505.

⁸⁵ *Ld.* 41. j.-ben *id. munkánkat*, 233—240.

⁸⁶ *Uo.* 237. és 240. o. 33. j.

⁸⁷ *Uo.* és *Kubinyi F.*, *János király budai országgyűlése az 1530-ik év végén. Századok* 10 (1876) 581—583.

EINIGE FRAGEN ZUR ENTWICKLUNG
DES STÄDTENETZES VON UNGARN IM 14. UND 15.
JAHRHUNDERT

Wenn von dem Städtenetz Ungarns im Mittelalter die Rede ist, so fassen wir im allgemeinen den Zustand der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts ins Auge, als es ungefähr 30—40 königliche Städte gehörten unmittelbar dem König. Ihre Einwohner genossen Bürgerrechte. Demgegenüber kennen wir ungefähr 800 solche Ortschaften, mit dem lateinischen Ausdruck als *oppidum* bezeichnet, die gleichfalls über eine erwähnenswerte Selbstverwaltung verfügten. In der ungarischen Sprache werden auch diese zu den Städten gerechnet, allerdings mit dem Unterschied, daß man vor den Ausdruck „Stadt“ (*város*) noch das Wort „mezö“ stellte. Das Wort „mezö“ entspricht eigentlich dem deutschen Wort „Feld“, und weil eben dieses Vorwort auch in dem Ausdruck „*mezőgazdaság*“ (=Landwirtschaft) vorkommt, hat man diesen Städten gewöhnlich Agrarcharakter zugeschrieben. Diese Erklärung unterstützt noch der Umstand, daß gesetzliche Verfügungen vom Ende des Mittelalters das *oppidum* nicht anerkennen; nach ihrer Auffassung gibt es nur „*civitates*“, deren Bewohner privilegierte „*cives*“ sind, während jeder Bewohner einer anderen Ortschaft ein Leibeigener (*jobbágy*) sei. Juristisch gesehen, gab es also keinen Unterschied zwischen der Bürgerschaft eines *oppidum* und der Bauernschaft eines Dorfes. Das aber ist, von wirtschaftlicher Seite her gesehen, kein annehmbarer Standpunkt. Die *oppida* übernahmen nämlich in der Vermittlung des Warenaustausches in gewisser Weise eine städtische Rolle und sind deshalb eigentlich wesentliche Bestandteile des Städtenetzes von Ungarn. Wir müssen allerdings erwähnen, daß nicht jedes *oppidum* eine wirtschaftlich gleichstarke Rolle spielte und deshalb im ungarischen Städtenetz auch nur eine dementsprechende Bedeutung hat.

Wenn wir also das Städtenetz des 14. und 15. Jahrhunderts prüfend betrachten, müssen wir uns nicht nur mit den *civitates*, sondern auch mit den *oppida* beschäftigen. Die erste Frage, die sich in diesen Zusammenhang erhebt, ist darin zu sehen, daß ein Teil der *oppida* Ende des Mittelalters ursprünglich noch königliche Städte gewesen waren. Die Herrscher fungierten für sie praktisch als private Grundherren und besteuerten sie auch als solche. Die Bewohner dieser *oppida* sanken nach Verlust der unmittelbaren Verbindung zum König. Ferner wurde in der Rechtspraxis zu Laufe des 14. Jahrhunderts im ungarländischen Stadtnetz eine Umschichtung vollzogen. So waren noch in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts Esztergom (Gran), Székesfehérvár (Stuhlweißenburg) die bedeutendsten Städte auf dem Gebiete Ungarn; erst von der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts an gewann Buda, die neue Hauptstadt, an Bedeutung. Buda konnte seine zentrale Rolle auch dann noch bewahren, als im 14. Jahrhundert in den Grenzgebieten eine schwungvolle Entwicklung der Städte einsetzte. Dort entstehen selbst in der zweiten Jahrhunderthälfte noch neue Städte. Bártfa (Bartfeld, Bardejov, Slowakien) zum Beispiel erhielt erst im Jahre 1376 den Rang einer freien königlichen Stadt.

An der Wende des 14. zum 15. Jahrhundert, ja, in gewissem Maße sogar schon von der Jahrhundertmitte an, können wir in der königlichen Stadtpolitik solche Spuren feststellen, die auf diesen Umschichtungsprozess hinweisen bzw. zeigen, daß man aus der Masse der Ortschaften, die mit Stadtrecht privilegiert waren, einzelne Städte herausheben wollte. Hierher gehört auch die Politik der

Verschenkungen der Städte, die freilich auch andere Ursachen hat, wie zum Beispiel den chronischen Geldmangel der Herrscher bzw. ihre Absicht, die Großgrundbesitzer zu bestechen. Wir können allerdings auch zwei andere Momente der Königspolitik erwähnen: einerseits waren sie bestrebt, die königlichen Städte mit Mauern zu umgeben (in Verbindung damit beginnt sich schon jenes Prinzip abzuzeichnen, daß nur die mit Mauern umgebene königliche Stadt zu den civitates gerechnet werden könne), andererseits regelten sie das appellations-Verfahren der Städte neu. Danach zählen nur jene Städte, von deren Gerichten man direkt an den königlichen Hof appellieren könne — vom Ende des 14. Jahrhunderts an in erster Linie an den Tavernicus — zu den freien königlichen Städten.

Zur selben Zeit, da sich einzelne Städte erheben, während andere wiederum herabsinken, wächst das Marktnetz Ungarns ständig an — Zeichen einer Entwicklung der Warenproduktion. Gegen Ende des 15. Jahrhunderts gab es besonders in den dichter besiedelten Landesteilen kaum ein solches Dorf, von dem aus die Bauern nicht innerhalb ein-zwei Tagesmeilen an irgendeinem Tag in der Woche einen Markt gefunden hätten. In Ungarn nämlich hängt das Markthalterrecht eines oppidum und das Marktrecht nicht in vollem Maße miteinander zusammen. Abwohl in ziemlich viel Fällen der König das oppidum-Privileg auch an einen privaten Grundbesitzer verlieh, so gehört es doch nicht zu den königlichen Hoheitsrechten, und wir wissen nicht nur von einem Fall her, daß der Grundherr irgendeinem seiner Dörfer dieses Vorrecht verlieh. Demgegenüber hielt man, jedenfalls von Anfang des 14. Jahrhunderts an, das Recht einer Markterlaubnis zu den königlichen Hoheitsrechten, und der Herrscher ließ immer die Einhaltung des Marktmeilenrechts beachten, was bedeutet, daß an demselben Tag in einer Entfernung näher als ein-zwei Meilen kein anderer Wochenmarkt abgehalten werden durfte. So konnte es vorkommen, daß es dörfliche Siedlungen mit dem Recht eines Wochenmarktes, ja sogar Jahresmarktes und oppida ohne das Recht eines Marktes gab. Es liegt nahe, anzunehmen, daß die meisten neuen oppida, deren Entstehungswelle besonders in 14. und 15. Jahrhundert fällt, Marktorte waren. Das oppidum war eine juristische Kategorie: es bedeutete, dass die Bewohner dieser Ortschaft ein gewisses Selbstverwaltungsrecht besaßen, obzwar sie rechtlich Leibeigene gewesen waren.

Das Marktnetz trug auch zur Herausbildung einer wirtschaftlichen Hierarchie der Siedlungen bei. Jenö Szücs hat schon mit gebührender Beweiskraft dargelegt, daß sich um die echten Städte dreifacher Marktgürtel erstreckte: ein 10—15 km breiter engerer Marktgürtel, in dem die Stadt völlig herrschte, dann ein 50—60 km breiter und schließlich ein Gürtel mit 150—170 km Ausdehnung. Der letztere war schon der Bereich des Fernhandels. Ähnliche Verhältnisse hat in süddeutscher Beziehung Hektor Amman festgestellt. Diese Entfernungen hängen in Ungarn besonders mit dem geltenden Marktmeilenrecht zusammen, bzw. mit dessen Vielzahl. Die Marktflecken, von denen gegen Ende dieses Zeitabschnitts schon viele den Rang eines oppidum erlangt hatten, bildeten nämlich für je einen engeren Markteinzugsbereich einen zentralen Ort, während um die Städte herum natürlich schon breitere Marktgürtel vorhanden waren. Das Wirtschaftsniveau einzelner Landesgebiete trug offensichtlich auch dazu bei, daß an verschiedenen Stellen einige Städte über einen größeren Marktgürtel verfügten.

Hinsichtlich dieser Tatsache ist es nicht möglich, ausschließlich die königlichen civitates in Betracht zu ziehen, sondern wir müssen auch die grundherrlichen Städte, die rechtlich gesehen oppida sind und deren Einwohner, ebenfalls nur rechtlich gesehen, Leibeigene sind, einer Untersuchung unterziehen. Denn es ist offensichtlich, daß im ungarischen Städtenetz die bischöf-

liche Städt, wie z. B. Pécs (Fünfkirchen) und Nagyvárad (Großwardein, Oradea, Románia), in einem verhältnismäßig weitaus gedehnten Marktgebiet eine solche Rolle spielte, wie etwa die königliche Freistadt Szeged. Doch ist es leider sehr schwer, die Hierarchie der Städte und die genaue Ausdehnung des Markteinziehungsbereiches einzelner Städte festzustellen, weil in einem großen Teil des Landes unter der türkischen Besatzung das urkundliche Material verloren ging.

Unter Ausnutzung der statistischen Angaben darüber, wie viele junge Leute Ende des Mittelalters von den ungarischen Siedlungen an ausländische Universitäten gehen, können wir bei gleichzeitiger Beachtung der Verbreitung der Bettlerorden, die ja hauptsächlich in Städten gegründet wurden, in gewissem Maße die hierarchische Ordnung der Städte und oppida Ungarns in den Griff bekommen, so daß wir auch, die Angaben in den Raum übertragend, den Zustand des mittelalterlichen Städtnetzes in Ungarn in etwa feststellen können: um einzelne größere Zentren bildet sich ein Netz von kleineren und noch kleineren zentralen Orten heraus. Es kommt in diesem System auch vor, daß ein grundherrliches oppidum ganz offensichtlich größere Zentren bildet sich ein Netz von kleineren und noch kleineren zentralen Orten heraus. Es kommt in diesem System auch vor, daß ein grundherrliches oppidum ganz offensichtlich größere Bedeutung hat als die eine oder andere königliche Freistadt.

Die circa 800 civitates und oppida dürfen wir also nicht als wirtschaftlich gleichrangige Städte ansehen. Auch mit juristischen Kriterien dürfen wir die Unterscheidung nicht vornehmen. Zum Ende des Mittelalters gab es in Ungarn eine große Stadt: Buda und Pest, die Zwillingsstadt. Darüberhinaus gab es, in erster Linie in den Grenzgebieten, mittelgroße Städte, zu denen das ziemlich bedeutende Netz der Kleinstädte zu rechnen ist. Zusammengenommen sind es etwa 120—130. Unter den Dörfern und den vom wirtschaftlichen Gesichtspunkt her noch als Kleinstädte anzusehenden Siedlungen können wir aber auch das oppidum antreffen sowie die große Masse der Markorten, die ihr Oppidum-Privileg noch nicht erworben haben, aber teilweise schon als — unter Verwendung eines von Stoob geschaffenen terminus technicus — „Minderstadt“ anzusehen sind. Aber ein Teil von ihnen, besonders die über ein Marktrecht nicht verfügenden oppida, sind doch eher nur privilegierte Dörfer.

Dieses Städtnetz, wie es sich an der Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert ergibt, ist jedoch statistisch nicht überprüfbar. Das Städtnetz hat seit seiner Entstehung im 13. Jahrhundert eine unverändert weiter schreitende Umschichtung erfahren, in die besonders stark die Herausbildung eines Fernhandels mit dem Ausland beeinflussend hineinspielte. Mitte des 14. Jahrhunderts setzt der Einfluß des süddeutschen Handelskapitals und seine Herrschaft über das ungarische Wirtschaftsleben ein und führt allmählich dazu, daß an der Wende des 14. zum 15. Jahrhunderts im westlichen Grenzgebiet die Städte auf Kosten Budas eine schwungvolle Entwicklung erleben. In der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts übernehmen die im Landesinnern liegenden Städte — zum Teil wegen der Zunahme des Exports an Ochsen aus Ungarn — wieder führende Rolle. In Verbindung damit ist ein Rückgang in der Entwicklung der westlichen Grenzstädte nachzuweisen. Gegen Ende des Jahrhunderts erleben die Städte der Siebenbürger Sachsen eine kräftige Entwicklung, was sicher auf den Handel mit den rumänischen Fürstentümern zurückzuführen ist. In der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts können wir also noch nicht von einem allgemeinen Stagnieren der Städteentwicklung Ungarns sprechen, sondern höchstens von einem neuen Umschichtungsprozess, der sich deutlich im wirt-

schaftlichen Leben von Buda, den Siebenbürgischen Städten sowie in Szeged und einigen oppida nachweisen läßt.

Im zweiten Jahrzehnt des 16. Jahrhunderts jedoch zeigt sich bei den meisten Städten Ungarns eine Stagnation in der Entwicklung, ja sogar eine Rückentwicklung. Das steht ganz offensichtlich in Verbindung mit den Anzeichen einer wirtschaftlichen Krise Mitteleuropas in den Jahren nach 1510 sowie mit der Einschränkung des freien Umzugsrechtes der Leibeigenen nach der Niederschlagung des Bauernaufstandes des Jahre 1514. Die Städte waren auf eine Einwanderung, auf Zuzug, angewiesen, sodaß die Erschwerung des Umzuges sich auch auf sie auswirkte. Zu einem neuen Aufschwung kam es dann wegen der ständigen Angriffe der Türken nicht mehr.

A városok régi térképei és látképei rendkívül értékesek számunkra. De bármilyen fontos információkat is közvetítenek, teljes megismerést nyújtani nem tudnak, mert a várost, ezt a bonyolult térbeli és időbeli képződményt csak két vetületben ábrázolják. A térképekről, mégha a telkek beépítési módját fel is tüntetik, sem a házak magasságát, sem belsejét leolvasni nem lehet. Még a Várnegyed vezértérképe¹ is megelégedett az összes ház földszinti alaprajzainak összerajzolásával. E tanulmány valamivel teljesebb képet igyekszik felvázolni, mikor a térképeket, alaprajzokat, városképeket a régészeti kutatások fényénél összeveti a ránk maradt lakásösszeírásokkal.

1437. évi összeírás

Zsigmond az egyházpolitikai téren elért eredményeit a nagy egyházzsakadás megszüntetésével akarta betetőzni. Az e célra összehívandó zsinatot Budán kívánta megtartani, hogy itt a római és görög egyházak területeinek határán tárgyalják meg a török veszély miatt sürgetővé vált egyesítés problémáit.² Ez óriási jelentőségű zsinaton a két császár, számos fejedelem, a két egyház főpapjai, egyházjogászai, humanistái találkoztak volna a keresztény világ érdeklődésétől kísérve. Az esetleg évekig húzódó tárgyalásokra a katonai és papi kíséreteken kívül idetódult volna az érdeklődők, művészek, tudósok, bankárok, kereskedők, iparosok, histriók, kéjhölgyek, koldusok tömege, akik ettől a sokadalomtól erkölcsi vagy anyagi hasznot reméltek.³

Zsigmond összeíratta Buda városának a vendéglátásra alkalmas helyiségeit, hogy ezzel bizonyítsa be a város alkalmas voltát a zsinat befogadására.⁴

¹ Közti: A budai várnegyed rendezése. Földszinti alaprajzok az 1954 augusztusi állapot szerint. Bp. 1955.

² Dr. Áldásy Antal: A baseli zsinat áthelyezése Budára. Bud. Rég. VII. Bp. 1900. 111. o. „pro celebracione futuri yconomici concilii pro dicta unione celebrandi”.

³ Horváth Henrik: Zsigmond király és kora. Bp. 1937. 73–74. o. szerint a konsztanci zsinaton 29 kardinális, 33 érsek, 250 püspök, 100 fejedelem, 1700 mutatványos, 700 kéjő, összesen 150 000 fő vett volna részt, egyedül a nyugati egyház területéről. Ez utolsó szám erősen túlzottnak látszik.

⁴ Palacky: Urkundliche Beiträge zur Geschichte der Hussitenkriege in den Jahren 1419–1436. Prag. 1873 II. k. 473–475. o.